

СССР

„ВОПРОСЫ ЛИТЕРАТУРЫ“, 1978, кн. 6

Богатото и разностранно съдържание на кн. 6 на сп. „Вопросы литературы“, орган на Съюза на писателите на СССР и Института за световна литература „Максим Горки“, предлага на читателя много интересни изследвания върху различни проблеми из теорията на художествения превод, историята на руската класическа литература, тенденциите в развитието на съвременната съветска литература и пр.

Заслужава внимание например подборката материали под наслов „Черти на художествената култура на зрялото социалистическо общество“ — „Образът на живота, героят и литературата“ от Г. Бровман, „Диалектиката на единството и различията“ от Ю. Кузменко, „Повече внимание към новото“ от В. Оскошкий, „Заедно с колектива“ от Ю. Лукин, „Да стигнеш до същността“ от В. Баранов и „Гледайки в бъдещето“ от Ю. Андреев. Защото с тях продължава традицията на списанието да разглежда проблемите на развитието на съвременната литература (и в по-широк смисъл — художествена култура изобщо) в цялата им комплексна сложност, търсейки взаимовръзката между процесите в общественото развитие и стимулираните от тях тенденции в изкуството и културата.

Наближаващата 150-годишнина от рождението на Н. Г. Чернишевски е отбелязана със статията на Б. Итениберг „Из историята на „Писма без адрес“; в областта на литературната история — макар и с явно мемоарен характер — са и белажките на О. Форш „За себе си, за Петров-Водкин и Читателя“.

На българския читател несъмнено ще бъде интересна и статията на Е. Книпович „Призванието на изследователя“, защото е посветена на трудовете на един литературовед, който отдавна е получил заслужено признание у нас — Борис Сучков. (Достатъчно е да припомним, че капиталното му изследване „Историческата съдба на реализма“ е преведено на български, което не може да се каже — за жалост — за много и много други класически литературоведски книги.)

По традиция списанието отделило немалко място и на изследвания върху чужди — кла-

сически и съвременни — литератури. Сред материалите от този род в кн. 6 трябва да отбележим на първо място статията на В. Земсков „Какво завещание ни е оставил Шекспир?“. Разглеждайки последната творба на великия писател („Буя“), авторът разкрива недокусвани досега страни от идейно-художествените възгледи на Шекспир, най-пълно възплътени в сложната образна структура на пиесата. Не по-малък интерес представлява и „Историята започва — историята продължава“ от И. Тертерян, посветена на сложните и противоречиви процеси в съвременната испанска литература, предизвикани от новия обществено-политически климат в Испания след краха на франкизма. Тази подборка се допълва от статията на Б. Тарасов „Интелектуалният „демонизъм“ и поетическата „гимнастика“ (Естетическите възгледи на Пол Валери)“.

Ние ще се спрем по-подробно обаче на две други статии, чиято методологическа актуалност и перспективност ни се струва несъмнена — въпреки отделни спорове или направо неубедителни моменти в тях. Става дума за „Обективният критерий (Обликът на лирическият герой и поетиката на превода)“ от Анда Абуашивили, поместена под рубриката „Художественият превод и взаимодействието на литературите“ заедно със статията на В. Коротич „Още по-добре, още по-пълно, още по-ползотворно...“.

Както личи и от заглавието, А. Абуашивили си поставя задачата да намери обективен критерий за верността на превода спрямо оригинала. С обяснима полемика той пише още в първите редове на своята статия: „Странно е, че въпросът, с каква мярка се измерва съответствието между превода и оригинала (т. е. точно това, което прави превода превод), в последните години рядко става предмет на специално обсъждане и анализ и в текущата литература по проблемите на преводаческото изкуство обикновено се засяга (ако въобще се засяга) само пътем — под формата на най-общи пожелания от рода на „да превеждаме духа, а не буквата“ и др. под. Необходим е очевидно значително по-предметен подход към критерия за адекватността на преводите, който би позволил да оценяваме тяхната художествена стойност

(именно в качеството им на преводи) много по-обосновано...“ (разр. А. А.).

Казано накратко, А. Абуашвили предлага в качеството на обективен критерий за верността на превода спрямо оригинала „психологическия облик на лирическия герой“. Тази малко обща постановка веднага се конкретизира — става дума не за това, какъв изглежда героят във винаги избирателното читателско (пък и литературоведско) възприятие, а за неговата психология, както тя ни се разкрива в поредицата събития, съставляващи лирическия сюжет, и съответните реакции на героя. Разбира се, такъв критерий „не покрива“ всички възможни случаи — едва ли той е правомерен при превода на медитативна лирика например. Но и с ограниченията относително някои поетически жанрове все пак той е доста обхванат и наистина обективен — в случаите, когато е приложим.

Безспорната ценност на този критерий е блестящо доказана от А. Абуашвили в разглеждането на стихотворението на Галактион Тебидзе „Мери“ и руския му превод от Белла Ахмадулина. С безпощадна точност авторката доказва, че в същност преводът на Ахмадулина е изопачил до противоположност не само характера на лирическия герой, но и с това е обединил цялостното идейно-художествено богатство на творбата.

Оттук А. Абуашвили преминава към втория, логично произтичащ въпрос — а обосновано ли е по принцип едновременно съществуване на няколко превода на една и съща творба? Безспорно при наличието на обективен критерий за верността на превода спрямо оригинала — не; нали във всички случаи един от тях ще се окаже най-близо до първообраза. Но тази примамлива яснота е привидна. Защото Абуашвили неволно абсолютизира предложения от нея критерий и с лека ръка отрича характера на превода като своеобразна интерпретация.

Въпросът е крайно интересен и заслужава повече внимание. Можем да се съгласим с нея, когато тя оспорва становището на Иржи Леви, че преводът принадлежи към изпълнителските изкуства на основание на това, че литературата има свое „предметно битие“ независимо от читателя (или изпълнителя). Но когато на същото основание авторката изисква преводът да пресъздава „всички възможни“ интерпретации на оригинала, имаме право да считаме тази задача не само максимално неизпълнима, но и просто погрешно поставена.

А тази мисъл е ключова в концепцията на А. Абуашвили. Нееднократно тя повтаря, че преводът „възпроизвежда със средствата на друг език самото предметно битие на оригинала — предпоставка за всички негови възможни интерпретации“ (разр. А. А.). Ала как да определим „всички възможни интерпретации“ на една безспорна художествена творба, дори в чисто синхронен аспект, както разглежда въпроса Абуашвили? Тук синхро-

нията се оказва не само ограничаваща, но и илюзорна — иначе трябва да признаем, че за определено време творбата е „изчерпана вселена“. Освен това въпросът за множествеността на допустимите интерпретации на една творба неминуемо предполага и тяхната борба, в който процес се извършва и обогатяването на нашето възприятие. Макар и по специфичен начин, тази борба на различни интерпретации протича и в полето на художествения превод и именно чрез нея се доказват качествата на всеки превод. Това разбира се, не означава отказ от търсенето на обективни критерии, а само предпазване от генерализацията на някои от тях — откъдето според нас произтичат някои спорни моменти в статията на А. Абуашвили.

Другата статия, на която ще се спрем по-обстойно, е „Как и защо именно така се е възприемала руската литература в България в средата на XIX в.“ от Г. Д. Гачев. Анализирайки първата хронологическа статия за руската литература, появила се върху страниците на „Цариградски вестник“ през 1848 г., Г. Гачев открива в нея пълно и принципиално неразбиране на руската литература. Но то според него се дължи не на евентуалната лична ограниченост на автора и, а, отразява специфичния етап в културното и духовното развитие на България, през чиято призма фигурите на руската литература придобиват причудливи очертания, а разминаването със същността ѝ е закономерно.

Анализирайки този факт, Гачев изхожда от простата формула — „в другия виждат и разпознават само това, което знаят за себе си“. По този начин слъзчат излиза извън рубриката на курьозите и разкрива нещо далеч по-съществено — нивото на самосъзнание на самата българска литература и култура от това време. Така авторът стига до много съществен извод: „... в сферата на науката (филологическата) и на разсъдъчното съзнание разбиранията на просветените българи през 30-те и 40-те години на XIX в. видимо стоят на почти еднакво ниво с Русия, докато в сферата на литературно-художественото съзнание разбиранията на Богоров (приет без основания от Гачев за автор на въпросната статия — б. м.) изостават.“ (курс. Г. Г.).

За да обясни този парадокс на „закъсняло-ускореното развитие“ — нека употребим този термин на Гачев, макар неизползуван в тази му статия, — авторът прави обстоен екскурс в историята на културното ни развитие, очертава главните му етапи и своеобразието му. Впрочем неговите възгледи по този въпрос са ни добре познати от книгата му „Ускорено развитие на литературата“. Но в случая интересът му е преди всичко теоретически; изхождайки от конкретния факт и единствено възможното му обяснение, той стига до следните изводи:

„Възприемащата литература никога не е *tabula rasa*, пасивен обект на въздействие от страна на други литератури. Напротив, тя

е активният субект, отнасящ се към въздействието избирателно."

И по-нататък:

"Оттук закономерно следва, че по историята на навлизането в литературното съзнание на дадена нация на литературните явления от други страни може да бъде написана собствената национална литературна история на възприемащата страна.

В дадения случай можем да твърдим, че макар през 40-те години на XIX в. в България да не е бил написан очерк за развитието на новата българска литература, но в качеството на негова възможна схема (матрица) може да бъде взета (с известни уточнения, разбира се) първата статия за руската литература, където под формата на литературни факти, от друга страна, се проявява собствената история на новата българска литература. *Осъзнаването на руската литература тук в същност се явява в същата степен и самоосъзнаване на българската литература*" (курс. Г. Г.).

Едва ли е необходимо обстойно да поясняваме какво голямо значение има тази мисъл на Г. Гачев за по-дълбокото изучаване на ред недостатъчно осветлени моменти от нашето литературно развитие — да споменем само т. нар. „побългарявания“ и свързания с тях въпрос за художествените направления в нашата литература през миналия век. И може би поредното методологическо указание на видния съветски литературовед и българист ще бъде последвано скоро от нашето литературознание.

Х. Б.

Ф Р Г

„MERKUR“, 1978, кн. 3

Западногерманското списание „Merkur“, излизашо в Щутгарт, бележи своята тридесет и втора годишнина. В мартенската книжка привлича погледа статията на Антон Кретли „Откривателски пътешествия. Литературно писмо от Швейцария“. Авторът — един от издателите на списанието за култура „Швейцарски месечник“ — прави равностойна между минало и настояще и набелязва най-новите тенденции в литературата на немска Швейцария. Периодът 1933—1945 г. е характерен с изолация от европейския литературен процес, стагнация и погрешна насоченост на литературния развой. Наред с външните фактори, обусловили това развитие, съществуват и някои предпоставки от локален характер — традиционализъм, прагматизъм, самодоволност, а не на последно място и специфичният за тази страна страх от промени, който сам по себе си е вече една спирачка за творчески инициативи. Авторът подчертава, че тук по-упорито от всякъде се държи на обичаите,

на произхода, на условностите, наложени от държавния и обществения ред. При все това за една малка страна, каквато е Швейцария, е жизнено необходим културният обмен с по-големите нации; колкото се отнася до контактите ѝ с литературата на страните, говорещи немски език, би могло (по думите на писателя Карл Шмид) да се констатира дори „двойно гражданство“, но наред с това и да се съзре опасността, на която в този случай е изложена швейцарската литература — а именно да загуби самобитния си облик и самостоятелност. От това следва, че напрежението между ограничаващите понякога духа домашни порядки и необятните простори на духа в чужбина е една постоянна величина от духовната история на Швейцария.

Последните представители на „швейцарския роман“, т. е. почерпилите своите сюжети и теми от родната история, от традицията, изобразилите кризите и възхода в живота на нацията, са надхвърлилият осемдесет години Курт Гугенхайм и авторката Мейриид Инглин. За поколението писатели след войната тези извори за творчество не означават вече нищо. Писателите на Макс Фриш и Фридрих Дюренам завладяват европейските сцени с тематика, която надхвърля далеч рамките на страната. Тук авторът набляга на обстоятелството, че разликата между запазената от ужаса на войната швейцарска страна и материалните и духовните руини в останалата част на Европа са наложили известно съобразяване, вникване в насоките и проблемите на доминиращите литератури. Паралелно с това се изяснява и критичното отношение към специфичните, домашните проблеми, една тенденция, която се подема от следващото по-младо поколение с острота и сарказъм; независимо от това, допълва авторът, че на младите творци не липсва възможността за изява извън родината. Съществуващите обществени и културни взаимоотношения вътре в страната не само че не създават предпоставки за творчество, а налагат дори скованост, потискаща духа атмосфера. Цитиран е том с есета на Поп Ницон, издаден в Хайделберг през 1974 г., отразили недоволството от дребнавостта и безидейността, от ограниченията и липсата на замах в собствената страна. Все в същия дух са отговорите на въпроса на Макс Фриш, отправен преди едно десетилетие към младите му колеги: дали действително Швейцария е престанала да бъде за тях източник на творчество? Не по-малко красноречиво говорят за това и издадените през 1976 г., по случай неговата 65-а годишнина, съчинения на Макс Фриш, а именно, че и той принадлежи към писателите, които в името на творческата изява и нуждата да се самосъхранят като художници са се освободили от всичко потискащо и ограничаващо ги в родината. И все пак, отбелязва авторът, ако в периода на духовна изолация това се е оказало едно издигане над известни предрасъждания, днес то се превръща в отрицателна проява.

Многообразното, обществено-критично, обаче лишено от специфична швейцарска тематика творчество, основен белег на което е будната пречка, скептичното отношение към езика и речта, прецизността в детайла, продължава все още да е израз на индивидуално виждане.

Тъкмо това течение в швейцарската литература, отклонило поглед от традиционните форми и теми, авторът конфронтира с категорично изявени нови насоки и тенденции на творчество: „Последното няма нищо общо с патриотизма или връщане към идилгията, толкова повече обаче изразява любопитство и почуда пред собствената страна.“ Така, докато за писателите в началото на 70-те години локалните състояния и проблеми не са обект на творчески изяви, то днес тъкмо швейцарското ежедневие отново става източник за литературно творчество.

Доловените промени включват и възраждането на диалектната реч, която в тази връзка разкрива нови перспективи за взаимно-отношенията между литература и фолклор. Защото и в оценката на народното творчество проличава до неотдавна теснотърдо и архаично отношение. Неколцина от пиещите на диалектен език, подчертава авторът, съвсем не могат да бъдат поставени с лека ръка във фолклора, например лириката на Курт Марти и Ернст Егман, автори на модерни стихове, създадени на езика на ежедневието, изненадват с езиковата си точност, гъвкавост и експериментална смелост.

По силата на тесните езикови контакти с немската култура и литература досега без друго са били следвани и усвоявани възникващите на голямата литературна сцена настроения и тенденции. Със задоволство авторът констатира в настоящия момент разхлабване на тази връзка, успоредно с което изчезва и недоверие, хранено към собствените извори и теми. Диапазонът на „откривателите“ е твърде широк — от Ханс Бьох до Валтер Фогт, от Геролд Шпет до Хуго Лютшер и Урс Видмер. Скептичните текстове на Герхард Майер, неговите анализиращи, оценяващи стихове, в които поезия и критика се преплитат, черпят импулси от най-обикновеното ежедневие и въпреки това „в тях е отразен светът на нашето съвремие“. Поезесата Ерика Бурхард в най-новата си прозаична творба се обръща към пейзажа в спомена. Творбите на най-младите, отхвърлили от себе си обвинението в духовна немощ, а оттам и в неспособност да вървят в крак с времето, свидетелствуват най-добре за промените в литературния климат.

В подкрепа на своята теза авторът се спира на някои по-характерни за дадената насока на откривателство произведения, например романа на Е. И. Майер „В Трубшахен“. Светът на селянина, на кюрето, на учителя, на гостиничаря е поставен под лупата на дошлия от града мислител, който, потърсил усамотение, се задълбочава в изследването си върху философа Кант. В малкия

по обем роман, доказващ несъмнено самостоятелните концепции на автора, се разкриват неизследваните още дълбочини на народностните проблеми. Романът на Ернст Халтер „Урвил (АГ)“ е също типичен в този смисъл. Това е една история за селото, изградена върху социологически, исторически, стопански и топографски особености на даден кантон. В крайна сметка малкото село Урвил се оказва пресечна точка на координатите на най-различни човешки съдби, не по-зле, отколкото кой да е друг център по земното кълбо. При все че се намираме пред едно изкуствено образуване от сборни факти, потчерпени от швейцарската действителност, отбелязва авторът, то доказва тъкмо поради това своята общовалидност и значимост. Не могат да останат незабелязани и някои чужди влияния и заемки, например от Томас Бернард и Роберт Валзер, авторът ги третира обаче като сигурен белег за актуалността и присъствието на швейцарските творци и на световната литературна сцена. Интересът към неопознатото в собствената страна е връзка, която ги обединява.

Без желание да заличава пропорциите във величините авторът привежда като примери писателите Гарсиа Маркес или пък Гюнтер Граас, чиито произведения са надхвърлили границите на националната култура и литература, но са поели и са заживели чрез жизнените сокове на най-близката за тях среда. С това авторът иска да подчертае още веднъж положителните страни на новата насока, която, търсейки да разреши ежедневните, домашните проблеми, открива типични за нашето съвремие състояния и общочовешки истини.

Заслуженото признание от страна на водещите литератури спрямо автори като Макс Фриш, Дюренмат, Ото Валтер, Ханс Бьох, Адолф Мушг, Йорг Щайнер, Петер Биксел и много други неминимо ще окаже благотворното си въздействие и върху развитието на най-младите швейцарски творци, върху ориентацията им към швейцарска тематика, окъчествявана в най-ново време вече като положително явление, а не недостатък за швейцарската литература.

В тази светлина авторът разглежда и политическите акценти, наложени от промяната във вижданията. Като крепост на буржоазна обществена система Швейцария стои в прицела на прогресивните революционни сили. Отказът от закосотелния строй, от догматичната схема, е изразен в някои случаи чрез резигнация, съзнание за безизходна, но в други пък той черпи сили в надеждата за изграждане на ново свободно общество.

В статията, посветена на 100-годишнината от рождението на Роберт Валзер, авторът Петер Айххорн пахвърля с няколко ширки образа на швейцарския писател от началото на века. Не твърде популярен, затова пък Валзер е бил оценяван високо от творци като Музил, Хофманстал, Хесе, Кафка за-

ради самобитния му талант. Както споделя Айхорн, ако той би бил само един три-виален разказвач, то със своята дарба щеше много скоро да стане прочут. Характерното в неговото творчество е не толкова в майсторското изобразяване на действителността, на ежедневието, колкото в умението да разкрие неговата структура. Авторът сравнява творбите му с импресионистични платна, в които наред с фигурите оживяват и блесват световите, в които живеят. Освен автор на къси разкази Валзер оставя и няколко големи романа, обединяващи автобиографично-реалистични и фантастични елементи, в които влага своето отношение към живота и света. Този неоченен от съвременниците си швейцарски писател е живял на страната на онеправданите, експлоатираните, неговите герои са от класата на служещите, на подчинените и слабите. Валзер адресира своите произведения до индивида, претопил се в огромната функционираща машина на държавното устройство, икономически зависим и духовно изтерзан. Съвременната литературна критика открива у Валзер силни антикапиталистически акценти. Типични за него са бунтарският дух и желание за свободно съществуване, така например неговият герой Симон от романа „Прислужникът“ (1908), който е възмущение на неподчиненост, се провиква: „Винаги съм напускал работата по собствено желание, всички тези длъжности, служби, които обещаваат кариера и дявол знае какво още, но ако бях останал, те щяха да ме погубят.“ Често пъти същият Симон е излюжен на натиска на своите братя, не по-малко от самия Валзер, чийто брат Клаус е парадирал с чувството си за дълг, зад което

обае се е криело дребното еснафство и меркантилизъм на буржоата. Проблемите, които са бунтували душата на писателя, остават недостъпни и неразбираеми за неговото съвремие, така чувствава сам той в последния си роман „Разбойници“ (1925).

Мисловният и чувствен свят на Валзер се изяснява предимно във формата на самонаблюдение и монолози. Недооценяването му най-вече в родната страна предизвиква гневния упрек на Херман Хесе: „Родината е пълен длъжник на Роберт Валзер — в оценката на голямата му дарба, при вникване в своеобразието на неговото творчество, та дори и за къшея хляб, който има право да получи всяка пенсионирана маймуна, наречена чиновник.“ Естествено, отбелязва авторът, обстоятелството, че Валзер просто се е разминал със съотечествениците си, има и своите обективни причини: влязъл още в самото начало със своя обект на творчество — ежедневието и менталитета на една индустриализираща се цивилизация — в световната литература, той никога не е бил само регионален писател.

Неговата най-съкровена потребност да съчетае в живота и в творчеството работата с насладата остава неудовлетворена.

Херман Хесе, който неведнъж шеговито е бил упрекван от Валзер, че му отнема читателите, се изказва за своя събрат: „Ако писатели като Валзер се числяха към „вещите духове“, нямаше да има война. Ако той би имал сто хиляди читатели, светът щеше да е по-добър.“

Д. И